

O‘ZBEKISTON XALQ OG‘ZAKI IJODI ASOSIY RAMZLAR TIZIMI

Dilafro‘z Abdumannonovna Xalilova

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodida uchraydigan asosiy ramzlar tizimi, ularning badiiy-estetik, ma’naviy va tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarida qo‘llanilgan ramzlar milliy tafakkur, qadriyatlar, urf-odatlar hamda ajdodlar dunyoqarashining muhim ifodasi hisoblanadi. Ertaklar, dostonlar, afsonalar, maqollar va qo‘shiqlarda uchraydigan ramziy obrazlar insonning ezgulik, adolat, jasorat, muhabbat, sadoqat va tabiat bilan uyg‘unlik haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi. Maqolada ushbu ramzlarning semantik mazmuni, ularning xalq tafakkuridagi o‘rni hamda bugungi kunda milliy madaniy merosni o‘rganishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek xalq og‘zaki ijodi, ramz, timsol, folklor, ertak, doston, afsona, maqol, milliy qadriyat, badiiy tafakkur.

Kirish: O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xalqning ko‘p asrlik tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va ma’naviy merosini o‘zida mujassam etgan bebaho boylik hisoblanadi. Xalq tomonidan yaratilgan ertaklar, dostonlar, afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar, topishmoqlar va qo‘shiqlar avloddan-avlodga og‘zaki ravishda o‘tib, milliy tafakkur va madaniyatning uzviy davomiyligini ta’minlab kelmoqda. Ushbu asarlarda qo‘llanilgan ramzlar oddiy badiiy vosita bo‘libgina qolmay, balki xalqning hayotiy tajribasi, diniy-falsafiy qarashlari va estetik ideallarining ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ramzlar inson ongida muayyan tushuncha, hodisa yoki qadriyatni ifodalovchi badiiy belgilar hisoblanadi. Folklor asarlarida ular voqea va obrazlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Har bir ramz o‘zining tarixiy shakllanish jarayoniga ega bo‘lib, xalqning tabiat, jamiyat va inson haqidagi tasavvurlari bilan chambarchas bog‘langan. Shu sababli o‘zbek xalq og‘zaki ijodidagi ramzlar tizimini o‘rganish milliy madaniyat va folklorshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri sanaladi.

Asosiy qism: O‘zbek xalq og‘zaki ijodida uchraydigan ramzlar tizimi rang-barang bo‘lib, ular tabiat hodisalari, hayvonot va o‘simlik dunyosi, osmon jismlari, inson faoliyati hamda turli buyumlar orqali ifodalanadi. Har bir ramz xalq tafakkurida muayyan ma’no kasb etadi va asar g‘oyasining ochilishiga xizmat qiladi.

Quyosh o‘zbek folkloridagi eng qadimiy ramzlardan biridir. U hayot, nur, ezgulik va baraka timsoli sifatida tasvirlanadi. Ertak va dostonlarda quyosh yorug‘likning zulmat ustidan g‘alabasini, yaxshilikning yovuzlikni yengishini anglatadi. Oy esa ko‘pincha go‘zallik,

poklik, sokinlik va muhabbat timsoli sifatida qo‘llanadi. O‘zbek xalq qo‘shiqlarida mahbuba oyga qiyoslanishi xalq estetik qarashlarining yorqin namunasi hisoblanadi.

Suv ramzi ham folklorda alohida o‘rin tutadi. Suv hayot manbai, poklanish va yangilanish belgisi sifatida talqin qilinadi. Qahramonning uzoq safardan oldin muqaddas buloq suvidan ichishi yoki sehrli daryodan o‘tishi uning yangi hayot bosqichiga kirayotganini ifodalaydi. Shuningdek, daraxt obrazi hayotning davomiyligi, avlodlar uzviyligi va tabiat bilan uyg‘unlik ramzi hisoblanadi. Ayniqsa, chinor va tut daraxtlari xalq tasavvurida uzoq umr, mustahkamlik va barqarorlikni anglatadi.

Hayvonlar obrazi ham ramziy ma’noga ega. Burgut jasorat, erkinlik va qudrat timsoli bo‘lsa, ot sadoqat, do‘stlik va qahramonning eng yaqin hamrohi sifatida tasvirlanadi. O‘zbek dostonlarida, xususan, qahramonning oti uning kuchi va muvaffaqiyatining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Tulki ayyorlikni, bo‘ri esa jasorat yoki ayrim hollarda xavf-xatarni anglatadi. Ilon ikki xil ma’noda qo‘llanib, ayrim rivoyatlarda donolik va himoya, boshqa asarlarda esa yovuzlik hamda makkorlik ramzi sifatida uchraydi.

Qushlar obrazlari ham xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismidir. Bulbul muhabbat va go‘zal ovoz timsoli bo‘lsa, qaldirg‘och baxt va tinchlik belgisi sifatida tasvirlanadi. Humo qushi esa eng yuksak baxt, omad va davlat ramzi hisoblanib, unga duch kelgan insonning taqdiri o‘zgarishi haqidagi tasavvurlar xalq orasida keng tarqalgan.

Ranglar ramziy tizimda alohida semantik yuklama kasb etadi. Oq rang poklik, ezgulik va halollikni anglatadi. Shu sababli xalq marosimlarida oq liboslar va oq matolardan keng foydalanilgan. Qora rang motam, g‘am va sinovlarni bildirsa-da, ayrim hollarda kuch va matonat ramzi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Yashil rang tabiat, bahor, yangilanish va umidni ifodalasa, qizil rang hayotiy kuch, muhabbat va shijoat timsoli sifatida qo‘llanadi.

Folklorda uch, yetti va qirq kabi sonlar ham ramziy ahamiyatga ega. Ertaklarda uchta sinov, uch aka-uka yoki uch kunlik safar motivlari ko‘p uchraydi. Yetti soni mukammallik va muqaddaslikni bildiradi. Qirq soni esa xalq urf-odatlari va marosimlarida alohida o‘rin egallab, sabr, kamolot va ma’naviy yetuklik bilan bog‘liq tasavvurlarni aks ettiradi.

O‘zbek dostonlarida qahramonlarning qilichi, kamoni, uzugi yoki boshqa buyumlari ham ramziy ma’noga ega bo‘ladi. Qilich adolat va himoya, uzuk esa vafo, sadoqat va ahd ramzi hisoblanadi. Sehrli buyumlar insonning ichki kuchi, irodasi hamda ezgu maqsad sari intilishining badiiy ifodasidir.

Maqollar va matallarda ham ramzlardan unumli foydalaniladi. "Daraxt ildizi bilan kuchli", "Bulbul chamanni sevadi, odam Vatanni" kabi hikmatli iboralarda tabiat obrazlari orqali insoniy fazilatlar ifodalanadi. Bunday ramzlar xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi asosida shakllangan bo‘lib, yosh avlodni vatanparvarlik, mehnatsevarlik va halollik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ramzlar tizimi o‘zbek xalqining milliy o‘zligini saqlashda ham muhim omil hisoblanadi. Ular orqali xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, diniy va axloqiy qarashlari badiiy shaklda avlodlarga yetkaziladi. Zamonaviy adabiyot va san’atda ham folklor ramzlaridan keng foydalanilishi ularning bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmaganligini ko‘rsatadi.

Xulosa: O‘zbek xalq og‘zaki ijodidagi ramzlar tizimi xalqning ko‘p asrlik madaniy tajribasi, ma’naviy qadriyatlari va badiiy tafakkurining yorqin ifodasidir. Quyosh, oy, suv, daraxt, qushlar, hayvonlar, ranglar, sonlar hamda turli buyumlar orqali ezgulik, adolat, muhabbat, jasorat, sadoqat va hayot falsafasi badiiy talqin etiladi. Ushbu ramzlar nafaqat folklor asarlarining estetik qiymatini oshiradi, balki yosh avlodning milliy ongini shakllantirish, tarixiy xotirasini mustahkamlash va ma’naviy tarbiyasini yuksaltirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, o‘zbek xalq og‘zaki ijodining ramzlar tizimini chuqur o‘rganish va uni zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tadqiq etish milliy madaniy merosni asrash hamda kelajak avlodlarga yetkazishning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 80 b.
3. Karimov S., Mirzayev T., Musaqulov A. **O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 352 b.
4. Imomov K. **O‘zbek xalq prozasi.** – Toshkent: Fan, 1981. – 240 b.
5. Jo‘rayev M. **Folklorshunoslik asoslari.** – Toshkent: Fan, 2009. – 320 b.
6. Sarimsoqov B. **O‘zbek folklori ocherklari.** – Toshkent: Fan, 1988. – 216 b.
7. Mirzayev T. **O‘zbek xalq maqollari.** – Toshkent: Sharq, 2005. – 512 b.
8. Rasulov I. **O‘zbek folklori va mifologiyasi.** – Toshkent: Fan, 2007. – 248 b.
9. O‘zbek xalq ertaklari. 3 jildlik. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2007.
10. **Alpomish.** O‘zbek xalq qahramonlik dostoni. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2015.
11. **Go‘ro‘g‘li.** O‘zbek xalq dostoni. – Toshkent: Sharq, 2012.
12. **O‘zbek xalq maqollari.** – Toshkent: Sharq, 2013.

13. **O‘zbek xalq topishmoqlari.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
14. **O‘zbek xalq qo‘shiqlari.** – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2008.
15. Mahmudov N. **Til va madaniyat.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2013. – 256 b.